

ПІЗНАННЯ МУЗИЧНОГО СМISЛУ ЯК ПРОБЛЕМА ФОРТЕПІАННОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті висвітлюються проблеми осягнення музичного смислу в процесі виконавської інтерпретації; розкривається сутність музичної інтонації як способу відображення емоційно-сміслового змісту в звуках; визначаються особливості втілення інтонаційного смислу на фортепіано.

Ключові слова: музичний смисл, музична інтонація, музично-виконавська інтерпретація, пізнання, фортепіанне навчання.

В статтє освещаются проблемы постижения музыкального смысла в процессе исполнительской интерпретации; раскрывается сущность музыкальной интонации как способа отображения эмоционально-смыслового содержания в звуках; выделяются особенности воплощения интонационного смысла на фортепиано.

Ключевые слова: музыкальный смисл, музыкальная интонация, музыкально-исполнительская интерпретация, познание, фортепианное обучение.

In the article the problems of comprehension of musical meaning in the process of the performing interpretation are considered, the essence of musical intonation as a manner of display of emotional and semantic content by the sounds is revealed, the features of incarnation of the intonation meaning in the piano are stand out.

Key words: musical sense, musical intonation, music and performing interpretation, cognition, piano training.

Соціокультурні перетворення, якими відзначається сьогоденний розвиток суспільства, спонукають до оновлення та вдосконалення існуючої освітньої системи. Гуманістична спрямованість модернізації сучасного навчально-виховного процесу зумовлює актуалізацію одного із найважливіших педагогічних принципів – пріоритетності духовно-моральних цінностей, розгляд духовності як особливої форми самовизначення особистості.

Історія розвитку людства доводить, що важливу роль у духовному становленні людини відіграє мистецтво. Складаючи невід'ємну частину культури, мистецтво володіє особливою здатністю втілювати у художніх образах багатомірну картину дійсності, формувати ставлення до навколишнього світу, впливати на людську особистість.

У системі мистецтв особливе місце належить музиці. На відміну від інших видів мистецтва, де образ несе певну інформацію про життєве явище, що

викликало відповідні емоції, музика відображає дійсність опосередковано – через звукову інтонацію. Узагальнюючи незчисленну кількість особистісних та соціальних ситуацій, музична інтонація є результатом специфічного емоційного пізнання. «Музика поєднує моральну, емоційну та естетичну сфери людини. Музика є мовою почуттів. Мелодія передає найтонші переживання, недосяжні слову. Музика починається там, де закінчується слово» [8, с.410].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливе положення музики в пантеоні мистецтв спричинило незгасаючий науковий інтерес до специфічних властивостей музичного мистецтва, активний пошук критеріїв визначення музичного смислу. Складність розкриття сутності музичного смислу відобразилась у виході даної проблеми за межі суто музичної науки, зумовивши пошук відповідей і у філософських вченнях (Піфагор, Д. Дідро, І. Кант, Г. Гегель, А.Шопенгауер, Т. Адорно). Визначальним для осягнення сутності музичного смислу стало наукове обґрунтування інтонаційної природи музичного мистецтва, розгляд інтонації як смислового носія музичного явища (М.Арановський, Б. Асаф'єв, Є. Ручьєвська, С. Шип, Б. Яворський). Усвідомлення процесуального, опосередкованого характеру музичного мистецтва сприяло дослідженню інтонаційно-смислових аспектів у сфері музично-виконавської діяльності (О. Катрич, Є. Ліberman, А. Малінковська, В.Москаленко, Г. Нейгауз, Н. Переверзєв).

Постановка проблеми. Аналіз наукових досліджень доводить особливу значущість пізнання музичного смислу для практики музичного виконавства. Проте вивчення реального стану сучасного музично-виконавського мистецтва свідчить про певні розбіжності між теоретичними розробками та практичним втіленням задекларованих принципів осягнення музичного смислу. Особливо гостро проблема пізнання смислу музичних явищ постає в галузі фортепіанного виконавства та педагогіки. Парадоксальним є факт, що саме унікальні властивості фортепіано спричиняють певні проблеми щодо осягнення та відтворення музичного смислу. По-перше, універсальні можливості фортепіано дозволяють відтворювати на інструменті неосяжний обсяг різноманітної музичної літератури – від фортепіанної мініатюри до симфонічної партитури, що потребує від виконавця-піаніста особливо широкої мистецької ерудиції та значного музично-слухового досвіду. По-друге, переваги фортепіано, як інструмента з фіксованою висотою звуків, надзвичайно загострюють проблему виразного інтонування, зумовлюючи інертність слуху піаніста, викликану відсутністю фізичної потреби «долати» відстань між звуками, збіднюючи у такий спосіб смислове навантаження виконавської інтонації.

Метою статті є аналіз процесу пізнання музичного смислу в контексті проблем фортепіанної педагогіки, висвітлення важливих аспектів осягнення глибинного смислу музичних явищ крізь призму музично-виконавської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Своєрідною «точкою відліку» аналізу проблеми пізнання музичного смислу можна вважати асаф'євську інтонаційну теорію, де наводиться визначення музики як «мистецтва інтонованого смислу» [1, с.332], однієї з форм «образно-звукового відображення дійсності», «образно-

пізнавальної діяльності свідомості» [1, с.344]. Розглядаючи інтонацію як невербальний (музичний) репрезентант смислу, дослідники звертаються до її мелодико-мовної природи, наголошуючи, що «мелодія будується як послідовність звуків, лінія, організована інтонаційно і конструктивно. Інтонаційно – означає осмислено. Інтонації та інтонаційний профіль мелодії – це і є її смисл» [7, с.5]. Аналіз процесу становлення художнього смислу, де музична інтонація тлумачиться як «дещо живе..., протиставлене всьому механічному, інертному», показує, що інтонація – це подолання інерції у будь-якому аспекті музичної тканини або у процесі виконання. Такий підхід до розуміння інтонаційного процесу спирається на положення теорії інформації, згідно з якою будь-яке подолання інерції є певною новизною [2, с.203]. Подібне обґрунтування перетворюючої природи інтонаційного процесу набуває методологічного значення для музично-виконавської практики.

Вирізняючись певною багатогранністю, терміни «інтонація» та «інтонування» у музично-виконавській практиці характеризуються різноманітністю тлумачення. Найважливішою умовою виконання музичного твору вважається розуміння та співпереживання його інтонаційного смислу. Відповідно до цього інтонування розуміється як «осмислено-виразна, спрямована на слухацьке сприймання реалізація музики» [5, с.178]. За поняттям інтонації у сфері виконавства закріпилося значення носія художнього смислу, що пов'язане з процесом звукової об'єктивації музичного образу – виконавської інтерпретації.

У широкому розумінні «інтерпретація» означає роз'яснення, тлумачення і розглядається як фундаментальна операція мислення, спосіб надання смислу певним виявам духовної діяльності людини, що об'єктивуються в знаковій або чуттєво-наочній формі. Більшість дослідників зазначає, що найважливішим аспектом музично-виконавської інтерпретації є проникнення в інтонаційно-образний світ композитора, а процес передачі художньої інформації потребує залучення до співпереживання. Розуміння інтонаційної ідеї, становлення концептуальних уявлень про художній смисл музики та відображення його засобами інтонаційної системи пов'язане «із зануренням в інтонаційну суб'єктивність твору, що дозволяє проникнути в його внутрішній фабульний світ» [6, с.157].

Будучи взаємозумовленими сферами художньої діяльності, композиторська і виконавська творчість по-різному здійснює процес об'єктивації художньої ідеї. Композиторський акт творення спрямований від авторської ідеї до її матеріального втілення – нотного тексту музичного твору. Творчий процес виконавця починається зі сприймання, декодування та осягнення авторського тексту, а закінчується втіленням ідеї твору у виконанні, де засобами виконавського інтонування відтворюється його смисл. Нерозривність діяльності композитора і виконавця забезпечує спрямованість їх творчого процесу на спільний об'єкт, функцію якого здійснює музичний твір. Розкриваючи сутність композиторського задуму як результату вторинного творчого акту, народжується виконавська інтонація. Долаючи шлях, зворотний композиторському, виконавець має відродити не лише звуковий образ, але й

процес його формування. Емоційно-сміслова реалізація звукових комплексів, динаміка становлення, агогічні та колористичні аспекти, переміщення акцентів, виділення певного голосу є сумою факторів, які потребують творчого осмислення і виявляються лише у процесі інтонування.

Аналогічно тому, як впізнають типову мовленнєву інтонацію, сприймають смисл слів не лише за значенням, а й за інтонуванням, виконавець у процесі роботи над музичними творами навчається розрізняти характерні інтонації того чи іншого композитора. Виділяючи смислові аспекти, що резонують його духовному світу, виконавець розкриває художню ідею твору відповідними виконавськими засобами. Основою виконавської творчості, спрямованої на змістовне наповнення твору, вважається «переінтонування», яке розглядається як спосіб відтворення інтонації композитора. У процесі переінтонування здійснюється звукова об'єктивація та «відродження» виражального потенціалу композиторської інтонації [3].

Згідно із законами звукової організації музики, інтонація може інформувати як про емоційний стан, так і про властивості явищ навколишнього світу. Здатність музики до безпосереднього вираження емоційних переживань, відображення психічних станів людини через особливим чином організовану інтонацію доводить, що «інтонація в музиці є найважливішим, основним засобом художнього відображення дійсності» [9, с.72]. Інтонація фіксує в собі узагальнений зміст тривалого соціального, культурного та художнього досвіду. У процесі розвитку музичного мистецтва сформувались окремі комплекси, що складають основу матеріалу цього напрямку. Певні звукові інтонації закріпилися у музичному мисленні як носії відповідного художнього смислу. Вирізняючись багатозначністю, широкими виражальними можливостями, окремо взята інтонація містить численну кількість смислів, які набувають найбільшої конкретики та своєрідності в стильовому, жанровому, емоційно-образному контексті. Інтонаційне втілення музичного смислу ґрунтується на системі структурно-функціональних норм, що склались у певну епоху. Творчий процес передбачає вибір елементів, необхідних для створення або відтворення окремого музичного твору, індивідуальну їх організацію або винайдення нових.

У специфічній формі віддзеркалюючи навколишній світ, музичний твір стає також і засобом його осягнення. У процесі діалогу між твором і особистістю виявляються різні аспекти художньої ідеї роботи. Неможливість втілити всі дані музичного твору в окремій виконавській інтерпретації зумовлює необхідність висвітлення його найбільш суттєвих елементів, що виявляється у вибіркового ставленні виконавця до інтонованого матеріалу, акцентуації певних виражально-сміслових структур. Діалогічна природа музичного мистецтва включає реалізацію комунікативно-художніх властивостей музичної інтонації. У виконавській діяльності це пов'язано з відбором відповідних засобів та прийомів інтонування, спрямованих на забезпечення потреби виконавця донести своє розуміння музичного смислу, викликати емоційний відгук та досягти духовного резонансу зі слухачем.

Розглядаючи можливості суб'єктивного відбору засобів втілення музичного смислу, необхідно наголосити на важливості адекватного

відтворення інформації, закладеної в нотному тексті музичного твору. Осягнення авторської ідеї шляхом декодування нотного запису передбачає вміння диференціювати та інтерпретувати різні елементи авторського тексту. Виявлення в музичних творах незмінних елементів, що складають основи смислового навантаження твору, та мінливих елементів, що зумовлюють його розвиток, дає підстави для висновку про те, що «будь-який авторський текст складається з двох частин: об'єктивно-композиційної та суб'єктивно-інтерпретаторської» [4, с.192]. Належність того чи іншого елемента тексту до композиторської чи виконавської сфери має тенденційний характер і вирішується в кожному конкретному творі. Досвід розпізнавання та класифікації елементів музичного твору, що мають різне смислове навантаження, зумовлює вибір засобів виконавської інтерпретації.

Як специфічна форма вираження смислів особливої якості, музичне мистецтво потребує певного рівня інтелектуального розвитку суб'єкта музичного сприймання. У процесі роботи над інтерпретацією музичного твору інтелектуальні операції здійснюються на основі розгалуженої системи теоретичних і практичних знань та умінь, спираються на широку ерудицію в різних галузях теорії, історії, естетики музики, зумовлюючи об'єктивну правильність побудови виконавського образу.

Усвідомлення визначальної ролі інтонації в інтерпретаційних процесах актуалізує проблему виховання слухової активності піаніста. Вирізняючись складною структурою, музичний слух виконавця спрямовується на сприймання різних аспектів музичної інтонації – звуковисотність, ритміку, динаміку, тембр тощо. Відповідно до цього становлення музично-слухових якостей піаніста передбачає цілеспрямоване формування мелодичного, гармонійного, тембрально-динамічного слуху, а специфіка фортепіано як багатоголосного інструмента відкриває унікальні можливості для розвитку поліфонічного слуху та навичок слухової диференціації. Синкретичність та багатомірність музичного інтонування зумовлює значущість внутрішньо-слухових уявлень виконавця, які дають можливість змінювати, варіювати та синтезувати різні параметри музичної інтонації у слуховій свідомості, конструювати нові звукові образи.

Ґрунтуючись на осягненні безперервної зміни напруженості між тонами, інтервалами, мотивами, інтонаційно-слухова робота піаніста спрямована на певний розподіл у часі звукових сполучень, вивірення ритмічних співвідношень, динамічних градацій. Позбавлений виражальних можливостей висотного інтонування піаніст має особливу увагу приділяти динамічним та тембровим властивостям фортепіано, використовуючи для створення колориту звучання диференціацію фактури та регістрові властивості інструмента. Важливість співпереживання інтонаційного смислу зумовлює необхідність цілеспрямованого формування у виконавця досвіду сприймання найтонших нюансів музичної мови.

Процес втілення музично-інтонаційного смислу безпосередньо поєднаний з вибором способів та характеру рухів рук виконавця. Взаємозв'язок інтонаційно-слухових уявлень з відповідними виконавськими прийомами

відбився у поняттях «мова рухів», «мова руки» (за Б. Асаф'євим). Формування стійких зв'язків між слуховими та руховими уявленнями розвиває ігровий апарат піаніста, перетворюючи його руки на орган мовлення. З рухів ліпиться образ, «найвищі духовні абстракції музики не втрачають зв'язку з тілесністю: муки думки обертаються муками тіла» [6, с.168]. Втілюючи неповторний художній зміст, кожен музичний твір, потребуючи певних виражальних засобів, збагачує арсенал інтонаційно-виражальної техніки піаніста.

Специфіка мистецької діяльності зумовлює творчий характер виконавського інтонування. Важливим чинником творчої активності музиканта є зміст виконавського репертуару, що має забезпечувати матеріал для аналітичного та художнього розвитку виконавця. Унікальні властивості фортепіано відкривають перед піаністом широкі можливості для збагачення виконавського досвіду, а опанування різноманітним музичним матеріалом сприяє формуванню навичок пізнання смислу музичних явищ.

Висновки. Аналіз сутності музичної інтонації доводить, що, виступаючи носієм художньої інформації, емоційного заряду, душевного руху, інтонація є головним провідником музичної думки. Емоційна реакція на інтонацію, проникнення в її смислову сутність є вихідним пунктом процесу музичного мислення, що є головною складовою пізнавальних процесів. Це дає змогу конкретизувати основні положення інтонаційного вчення з точки зору педагогічного процесу, зумовлюючи можливість теоретичного та методичного обґрунтування інтонаційного підходу у музично-практичній діяльності. Розуміння інтонації як змістовного елемента інформаційного процесу, способу виявлення емоційно-смислового змісту у звуках, усвідомлення музики як «живого» мистецтва, що потребує активного пізнання музичних явищ крізь призму інтонаційного феномена, забезпечує цілісне, осмислене осягнення змісту музичних творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Асаф'єв Б. В. Музыкальная форма как процесс. Интонация [Текст] / Б.В.Асаф'єв // Избранные труды. – М., 1957. – Т. 5. – 378 с.
2. Бонфельд М. Ш. Введение в музыкознание [Текст] / М. Ш. Бонфельд. – М. : Владос, 2001. – 224с.
3. Катрич О. Індивідуальний стиль музиканта-виконавця (теоретичні та естетичні аспекти): дослідження [Текст] / О. Катрич. – Київ = Дрогобич, 2000. – 98с.
4. Либерман Е. Творческая работа пианиста с авторским текстом [Текст] / Е. Либерман. – М. : Музыка, 1988. – 236с.
5. Малинковская А. Фортепиано-исполнительское интонирование [Текст] / А. Малинковская. – М. : Музыка, 1990. – 191с.
6. Медушевский В. Интонационная форма музыки : исследование [Текст] / В. Медушевский. – М. : Композитор, 1993. – 262 с.

7. Медушевский В. О художественной ценности мелодического начала в современной музыке [Текст] / В. Медушевский // Критика и музыковедение / ред. В. Гурков ; сост. О. Коловский, В. Цытович. – Л. : Музыка, 1980. – С. 5-16

8. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну [Текст] / В. А. Сухомлинский. – Изд. 2-е. – К. : Радянська школа, 1987. – 543 с.

9. Шип С. Музична форма від звуку до стилю : навч. посібник [Текст] / С. Шип. – К. : Заповіт, 1998. – 368с.

Дата надходження до редакції: 17. 12. 2012 р.